9 Lingvistické problémy ve strojovém překladu

Systémy strojového překladu se málokdy hlásí k určité lingvistické teorii, možné důvody:

- lingvistické teorie se nezabývají všemi, ale jen "lingvisticky pozoruhodnými" problémy
- lingvistické teorie se orientují na několik málo jazyků, zejména angličtinu
- lingvistické teorie věnují jen malou pozornost problémům překladu
- tvůrci systémů strojového překladu mají většinou praktický cíl a volí řešení, která jsou reálná, bez ohledu na teoretický rámec

> *... vývoj strojového překladu dokazuje, alespoň podle mého názoru, že platí dva (stěží slučitelné) principy, které by se daly bez obalu vyjádřit takto: 'V podstatě libovolná teorie, jakkoli nesmyslná, se může stát základem nějakého fungujícího systému.' a 'Úspěšné systémy málokdy fungují na základě teorie, k níž se hlásí.'* Yorick Wilks (1989)

9.1 Analýza

9.1.1 Morfologie

- slovník všech tvarů nebo slovník kmenů
- rozpoznávání neznámých slov (u flektivních jazyků lze někdy určit slovní druh a morfologické kategorie, jinak název, pokus o "překlad" transliterací)
- ohýbání – flexe
- slovotvorba: odvozování – derivace, skládání – kompozice (*Donaudampfshiffahrtsgesellschaft, Staatsexamen*)

9.1.2 Lexikální víceznačnost

– je dána vícenásobnou interpretací jednoho tvaru slova ve slovníku nebo při morfologické analýze

- morfologická víceznačnost: *hrad, kuropění, jarní*
- slovnědruhová víceznačnost: *loučí, ženou, kose, bez, mukl, spíš, round*
- homonymie (homografie): *los, travička, cenit, kynout, proudit* (*být/bít*)
- polysémie: *kniha, kanál, koruna, studnice, probíhat*

Morfologickou a slovnědruhovou víceznačnost lze řešit podle morfologických a syntaktických kategorií v kontextu. Homonymie a polysémie v rámci jednoho slovního druhu vyžaduje obvykle řešení založené na sémantických údajích (např. sémantické rysy v rámci slovesa). V některém kontextu však selže každé řešení, které bere v úvahu jen jednu větu a nemá k dispozici fakta o světě. (*Máme doma pěknou travičku.*)

9.1.3 Strukturní víceznačnost

– více možností reprezentace syntaktické struktury. Vzniká v průběhu syntaktické analýzy, v případě možnosti použití více pravidel pro daný řetězec.

I saw the man in the park with a telescope. Nemoc probíhá bez příznaků. Kouckých loví tlouště na višni. Flying planes can be dangerous. Time flies like an arrow. He noticed her shaking hands. Ústav po dohodě s děkanem fakulty nabídl rozšířené užití programu v loňském letním semestru i pro vyšší ročníky, což bylo vyhlášeno při přednáškách z klinické anatomie. Hlasitá rána v Neapoli (pro)budila cizince.

Možnosti řešení:

- využití morfologických a syntaktických informací – např. subkategorizační, t.j. syntaktické rámce sloves *Pověsila deštník na věšák.*
- využití sémantických informací – např. selekční omezení, t.j. sémantické rámce sloves, nebo "tématické role" *Paní domácí peče kuře.*
- využití předchozího kontextu – *Viděli ho často s Marií.*
- využití znalostí o světě – *Viděli velbloudy z mikrobusu. Viděli velbloudy z cirkusu. Viděli velbloudy z modelíny.*
- výběr nejpravděpodobnější možnosti
- dotaz (u interaktivních systémů)
- ponechání víceznačnosti nerozhodnuté

9.1.4 Odkazování

– zájmena, elipsy; gramatická a textová koreference

Opice mi vzala čepici, zrovna když jsem ji fotil.
Opice mi vzala čepici, zrovna když jsem ji měl na hlavě.

Kotě si hrálo s klubkem, neboť se dobře vyspalo.
Kotě si hrálo s klubkem, neboť bylo červené.
Kotě si hrálo s klubkem, neboť bylo brzy po ránu.

Každý student si myslí, že dostane jedničku.
Každý student si myslí, že on dostane jedničku.
Každý student si myslí, že právě on dostane jedničku.

The soldiers shot at the women and some of them fell.
The soldiers shot at the women and some of them missed.

9.1.5 Dosah operátorů

Všechny hospodyně nesnášejí myši.
$\forall h \forall m(hospodyně(h) \wedge myš(m) \rightarrow \neg snáší(h,m))$ – 'Neexistuje ani jedna hospodyně, která myši snáší.'
$\neg\forall h \forall m(hospodyně(h) \wedge myš(m) \rightarrow snáší(h,m))$ – 'Jenom některé hospodyně snášejí myši.'

Všechny kabely jsou připojeny ke konektoru.
$\forall x \exists y(kabel(x) \wedge konektor(y) \wedge je\_připojen(x,y))$
$\exists y \forall x(konektor(y) \wedge kabel(x) \rightarrow je\_připojen(x,y))$

No smoking seats are available on domestic flights.
[[*no smoking*] *seats*]
[*no* [*smoking seats*]]
Staff only behind the counter.
[*staff*] [[*only*] [*behind the counter*]]
[*staff only*] [*behind the counter*]

9.2 Transfer a interlingva

9.2.1 Lexikální nejednoznačnost

- stylistická nejednoznačnost *domicile – byt / bydliště, manželka – kanai / okusan*
- syntaktická nejednoznačnost *know – vědět / znát*
- pojmová nejednoznačnost *řeka – rivière / fleuve, noha – foot / leg, modrý – sinij / goluboj*
- chybějící ekvivalent *protalina, zdejší, tehdejší*

9.2.2 Strukturní rozdíly

- relativně jednoznačné případy: postavení adjektiva v češtině a francouzštině, postavení slovesa v angličtině a japonštině: *I like swimming. – Rád(a) plavu.* Horší případy:
- pasivum v angličtině: *The building was constructed in 1923. The books are easily read. Mary was given a book. This bed has been slept in.*
- neosobní konstrukce: v češtině *tančilo se*, v japonštině *Tošio-ga cuma-ni nigerareta.*
- *Il traversa la rue à pied / la rivière (en bateau). Ils partirent par avion de Ruzyně.*
- *Jmenuji se ...*
- slovesné časy, modalita, interakce mezi determinací a aktuálním členěním, číslo
- idiomy (nelze překládat kompozicionálně)

9.2.3 Transfer na jaké úrovni?

- morfologie
- syntaktická struktura
- syntaktické funkce
- rovina významu

Lexikální transfer: 1:1, n:1, 1:n
Strukturní transfer: pravidla transferu, která se aktivují řídícím členem konstrukce (*like – líbit se*)
Strukturní interlingva – kompromis mezi (lexikálním) transferem a interlingvou

9.3 Syntéza

V přímých systémech: jen morfologická syntéza, lokální slovosledné úpravy
V systémech s transferem se řada operací, které by koncepčně patřily do syntézy, provádějí v transferu, zejména ty operace, které nejsou jednoznačné (volba mezi synonymními konstrukcemi a lexémy).

- syntaktická syntéza
- morfologická syntéza
- jednoznačný postup / výběr z více možností

problém generování velkého počtu výstupů, možnosti řešení:

- zachování syntaktické struktury, kde je to možné (člověk překládá přesně opačně)
- zachování aktuálního členění, transformace mezi slovoslednými a ostatními prostředky pro jeho vyjádření
- výběr nejfrekventovanějších variant, stochastické modelování

stylistické úpravy
reversibilní gramatiky